

АНАЛІЗ КАДРОВОГО ПОТЕНЦІАЛУ ВИЩОЇ ШКОЛИ УКРАЇНИ

У статті проведено аналіз рівня забезпеченості вітчизняних вищих навчальних закладів науково-педагогічними працівниками. Розглядається питання підготовки наукових кадрів шляхом аспірантури та докторантури в університетах та науково-дослідних інститутах України.

В статті проведено аналіз рівня забезпеченості вітчизняних вищих навчальних закладів науково-педагогічними працівниками. Розглядається питання підготовки наукових кадрів шляхом аспірантури та докторантури в університетах та науково-дослідних інститутах України.

The article analyzed level provision of national higher education research and teaching staff. The question of academic training through postgraduate and doctoral studies at universities and research institutes in Ukraine.

Ключові слова: кадровий потенціал, вища школа, науково-педагогічні працівники, аспірантура, докторантура.

Система вищої освіти України – це складний комплекс, діяльність якого вимагає впровадження обґрунтованих методів управління, залучення трудових, фінансових та матеріально-технічних ресурсів. Важливою умовою ефективного функціонування вищої школи та забезпечення належної якості освіти є її трудові ресурси.

За останні 20 років більш ніж вдвічі зросла кількість вузів та кількість студентів у них, відбулась диференціація спеціальностей, змінився ринок працевлаштування випускників. Процеси інтеграції України до ЄС, діяльність вітчизняної системи вищої освіти відповідно до вимог Болонської декларації, орієнтація на європейські рекомендації щодо якості освіти вимагають модернізації професійної підготовки не лише студентів, а й викладачів.

Проблемі оцінювання якості трудового потенціалу присвячена значна кількість наукових і методичних праць як в Україні, так і в ближньому і далекому зарубіжжі. Що стосується теоретичних досліджень, то питання праці науковців та освітян загалом опрацьовували А.А.Абрамова, Є.І.Войленко, Т.Г.Гриця, С.Ю.Головіна, Б.Д.Лебін, П.І.Мінюков, А.Р.Мацюк, В.П.Пастухов, А.О.Селіванов та інші. Однак проблема кадрового забезпечення вищої школи України в економічній літературі окремо не вивчалась. Деякі аспекти даного питання проаналізовано в роботах М.Дудки [1], Т.Моїсеєвої [2], Ю.Васильєва, В.Глухова, М.Федорова [3], А.Ломоносова, О.Ломоносової [4], О.Навроцького [5] тощо.

Метою статті є аналіз ступеня забезпеченості ВНЗ науково-педагогічними працівниками, зокрема таких показників, як чисельність викладацького корпусу ВНЗ, його вікової та кваліфікаційної структури, тенденції підготовки аспірантів та докторантів науково-дослідними інститутами та ВНЗ.

При формуванні концепції розвитку кадрового потенціалу системи вищої освіти слід взяти до уваги положення теорії університетів сформульовані С. Гессеном на початку ХХ ст. Одне з таких положень говорить, що університет є викладанням через вироблене на очах учнів дослідження. Єдність дослідження і викладання означає, що наука в університетському викладанні розглядається завжди як ще не зовсім розв'язана проблема, як щось, що перебуває в процесі дослідження, тоді як школа вчить готовим і закінченим пізнанням [6, с. 21].

Характеризуючи процеси, що відбуваються у формуванні трудових ресурсів ВНЗ за рівнями акредитації, зазначимо, що позитивно змінюються не тільки кількісні показники викладацького персоналу, а й їх якісні характеристики. Збільшується чисельність викладачів ВНЗ III-IV рівнів акредитації, які мають наукові ступені кандидата і доктора наук, вчені звання доцента та професора, що є позитивним фактором покращення якості вищої освіти (рис. 1).

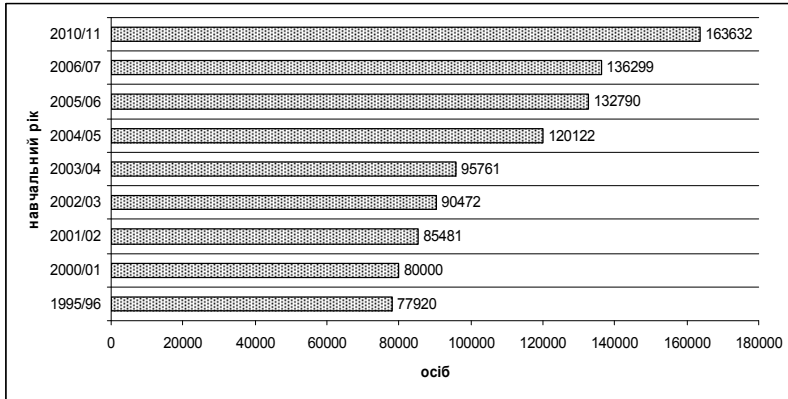

Рис. 1. Динаміка чисельності науково-педагогічних кадрів вищих навчальних закладів III-IV рівнів акредитації України [8]

Важливим показником для проведення порівняльного аналізу є чисельність викладачів з науковими ступенями, вченими званнями у розрахунку на 100 студентів денної форми навчання. Тут спостерігаються доволі позитивні результати. Так, у 2003/2004 навчальному році дані показники по Україні склали: доктори наук – 0,72; професори – 0,74; кандидати наук – 4,18; доценти – 3,09. А вже на початку 2010/2011 навчального року аналогічні показники були на такому рівні: доктори наук – 1,07; професори – 0,97; кандидати наук – 5,37; доценти – 3,58 (рис. 2). Така динаміка є позитивною для розвитку вищої освіти України загалом і для покращення її якісного показника.

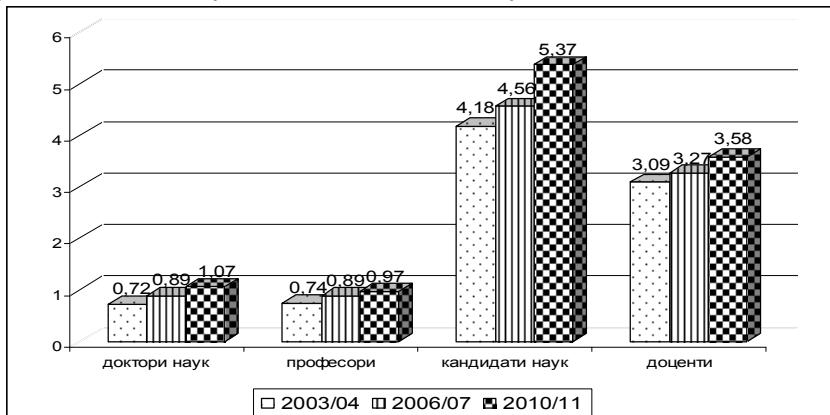

Рис. 2. Чисельність викладачів з науковими ступенями, вченими званнями на 100 студентів денної форми навчання у вищих навчальних закладах [8]

Варто зазначити, що у ВНЗ окремих міністерств і відомств на 100 студентів припадає лише від 0,75 до 3 кандидатів наук і 0,12-0,13 докторів наук. Занепокоєння викликають і вікові показники докторів і кандидатів наук. Половина докторів наук – люди віком 60 років і старше, кожен четвертий віком понад 65 років. Докторів наук у віці 40-50 років нараховують лише 14 %. Серед кандидатів наук кожен п'ятий віком до 40 років, а третина – більше 60 років [7, с. 96]. Існуючий стан речей загрожує втратою інтелектуальної еліти вищої школи та занепадом наукових шкіл.

Аналізуючи кадровий потенціал ВНЗ III-IV рівня акредитації Тернопільської області, зазначимо, що викладацький склад на початок 2010/2011 навчального року нараховував 3095 штатних працівників, із них: 1566 – кандидати наук; 1007 – доценти; 257 – доктори наук; 221 – професори. В області функціонує 8 вищих навчальних закладів III-IV рівня акредитації, тобто в середньому у кожному навчальному закладі працює 386 науково-педагогічних працівників. Цей показник є значно нижчим середнього рівня в Україні, який складає 444 працівника. Щодо чисельності викладачів з науковими ступенями, вченими званнями на 100 студентів денної форми навчання у вищих навчальних закладах Тернопільської області на початок 2010/2011 навчального року, то отримуємо наступні дані: доктори наук – 0,95; професори – 0,82; кандидати наук – 5,81; доценти – 3,74 (рис. 3).

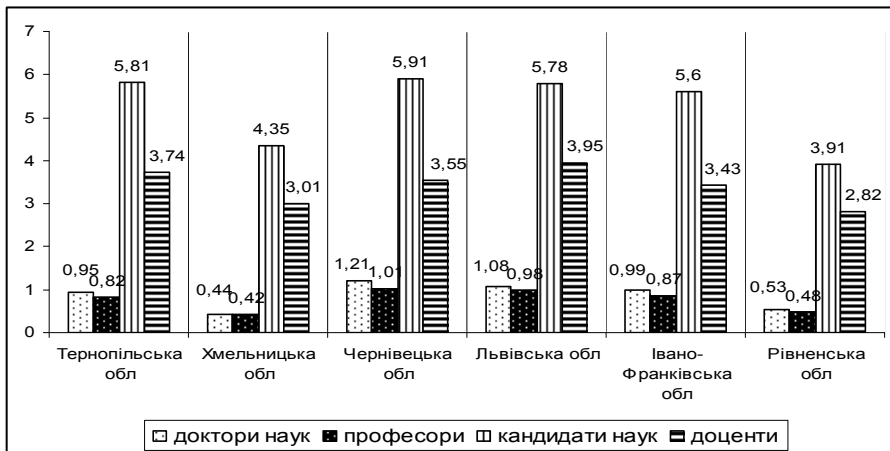

Рис. 3. Чисельність викладачів з науковими ступенями, вченими званнями на 100 студентів денної форми навчання у ВНЗ Тернопільської обл. у порівнянні з сусідніми областями на початок 2010/2011 н.р. [8]

Ще одним вагомим показником, який впливає на якість вищої освіти, є підготовка аспірантів і докторантів науково-дослідними інститутами (НДІ) та вищими навчальними закладами (рис. 4), а також статеві та вікові характеристики даного контингенту науковців (табл. 1). Позитивною є тенденція до зростання чисельності підготовлених аспірантів і докторантів, однак все ж залишається на низькому рівні якісний показник – обсяг захищених дисертацій. Як серед аспірантів, так і серед докторантів цей показник не перевищує 30 %, тобто лише

кожен третій після закінчення навчання отримує науковий ступінь кандидата і доктора наук відповідно.

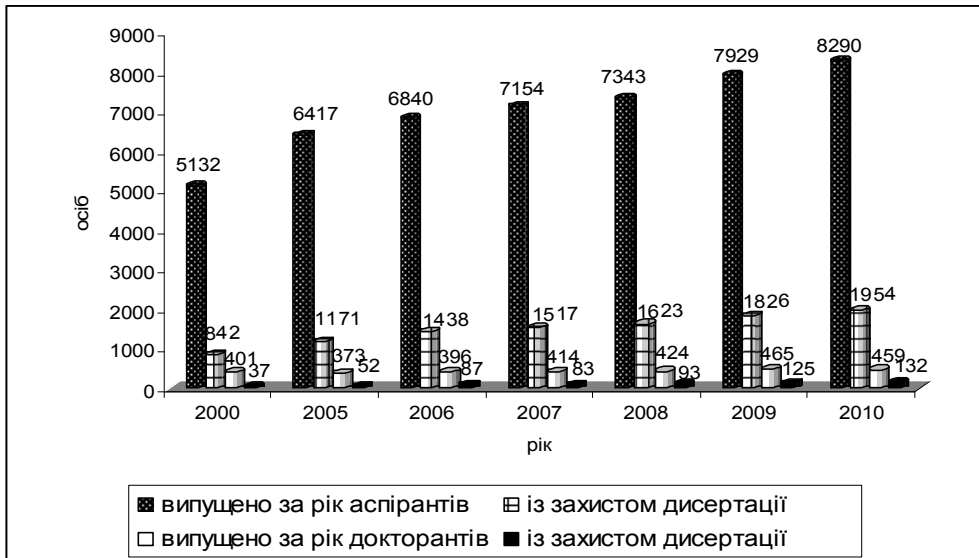

Рис. 4. Чисельність підготовлених аспірантів та докторантів, у тому числі із захистом дисертації на кінець року [8]

Аналізуючи вікові дані, бачимо, що основна маса аспірантів – це люди віком 23-26 років, докторантів – 40 років і старше. Основна частка аспірантів – це вчорашні випускники вищих навчальних закладів, без практичного досвіду роботи за спеціальністю. Щодо статевої структури, то серед аспірантів переважають жінки (60,1 % від загальної чисельності), а в докторантурі основну частку складають чоловіки (54,6 %).

Таблиця 1

Чисельність аспірантів і докторантів станом на 1 січня 2011 року за віком та статтю [8]

	Аспіранти, з них навчаються			Докторанти, з них навчаються		
	в НДІ	у ВНЗ	із заг. ч-ті жінки	в НДІ	у ВНЗ	із заг. ч-ті жінки
Всього	5246	29407	20817	303	1258	709
Із них у віці						
> 20 років	1	-	-	-	-	-
20 років	1	10	7	-	-	-
21 рік	14	158	98	-	-	-
22 роки	289	2253	1479	-	-	-
23 роки	672	4312	2855	-	-	-
24 роки	825	4789	3248	-	-	-
25 років	649	3796	2573	1	-	1
26 років	470	2967	2047	1	1	-
27 років	381	2126	1584	1	5	1
28 років	273	1561	1170	7	19	14
29 років	235	1265	960	6	22	12
30-34 роки	673	3170	2558	75	277	175
35-39 років	410	1608	1266	74	393	247
40 років і старші	353	1392	972	138	541	340

Аналізуючи кадровий потенціал ВНЗ, варто звернути увагу на галузевий показник захисту кандидатських і докторських дисертацій. У 2010 році фактично випущено з аспірантури 8290 осіб, у т.ч. з відривом від виробництва – 5212, без відриву від виробництва – 3078. При цьому лише 1954 аспіранта (23,6%) із захистом дисертації. Основна частина захищених дисертацій у галузі економічних наук – 364, технічних – 242, медичних – 296, педагогічних – 153 і юридичних – 120. Найвищий відсоток захищених дисертацій серед випущених аспірантів у галузі медичних наук (69,2 %), військових (50,0 %), політичних (46,2 %), історичних (33,5 %) та філософських наук (32,4 %). Значно гірший рівень захисту дисертацій у галузі національної безпеки (11,3 %), сільськогосподарських наук (9,0 %) та архітектури (6,3 %).

Майже аналогічний рівень захисту докторських дисертацій. Більша частина захищених робіт у галузі технічних, економічних, фізико-математичних, філологічних і медичних наук.

Освіта сприяє нарощуванню інтелектуального потенціалу суспільства, удосконаленню виробництва і, як результат, поліпшенню рівня життя населення. Рівень та якість освіти значною мірою залежить від кваліфікації викладачів. На сьогодні спостерігається тенденція до зниження інтересу молоді до науки і наукових досліджень, причинами чого є:

- зниження суспільного престижу професії викладача і науковця;
- погіршення матеріально-технічних та інформаційних умов науково-педагогічної роботи;
- зниження мобільності молодих вчених через матеріальне становище;
- низький рівень заробітної плати у навчальних закладах;
- неефективна державна політика у сфері соціального захисту молодих науковців тощо.

Як наслідок, відтік перспективних молодих науковців за кордон та у комерційні структури, фізичне старіння науково-педагогічних кадрів України. У зв'язку з цим нагального дослідження вимагає питання мотивації молодих, перспективних випускників до продовження навчання в аспірантурі і докторантурі з подальшим працевлаштуванням у ВНЗ України.

Список використаних джерел:

1. Дудка М.І. Вища школа України: стратегія управління і проблеми реформування : монографія / М.І. Дудка. – Харків: Основа, 2002. – 272 с.
2. Моїсеева Т.М. Кадровий потенціал вищої школи [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.nbu.gov.ua/portal/Soc_Gum/iiv/2003_1/129-138.pdf
3. Васильєв Ю.С. Экономика и организация управления вузом: учебник. 3-е изд., исп. и доп. / Васильєв Ю.С., Глухов В.В., Федоров М.П. – СПб.: Издательство «Лань», 2004. – 608 с.
4. Ломоносов А.В. Розрахунки чисельності науково-педагогічних працівників вищих навчальних закладів III-IV рівнів акредитації / А.В.Ломоносов, О.Е.Ломоносова // Економіст. – 2007. - №1. - С.48-51.
5. Навроцький О. Вища школа України в умовах трансформації суспільства. – Харків: Основа, 2000. – 240 с.
6. Лавриченко Н. Методологічні аспекти порівняльно-педагогічних досліджень / Н. Лавриченко // Шлях освіти. – 2006. - №2. – С. 17-23.
7. Лукіна Т.О. Реалізація державної політики в розвитку особистісно орієнтованої освіти / Т.О. Лукіна // Педагогіка і психологія. – 2004. - №3. – С. 85-97.
8. <http://www.ukrstat.gov.ua> – офіційний сайт Державної служби статистики України.